

PER ASPERA AD ASTRA

A Pécsi Tudományegyetem művelődés- és egyetemtörténeti közleményei

2018/1

Per Aspera ad Astra

A Pécsi Tudományegyetem művelődés- és egyetemttörténeti közleményei

V. évfolyam, 2018/1. szám

PER ASPERA AD ASTRA

A PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM MŰVELŐDÉS- ÉS EGYETEMTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEI

Megjelenik évente kétszer

V. évfolyam, 2018/1. szám

FELELŐS KIADÓ:

Bódis József, a Pécsi Tudományegyetem rektora

SZAKMAI TANÁCSADÓ TESTÜLET:

Ambrusné Kéri Katalin, Font Márta, Jankovits László, Kajtár István, Kaposi Zoltán, Lénárd László, Monok István, Szögi László, Vonyó József

FŐSZERKESZTŐ:

F. Dárdai Ágnes

A SZÁMOT SZERKESZTETTE:

Méreg Martin, Schmelczér-Pohánka Éva

SZERKESZTŐSÉG:

Dezső Krisztina, Lengvári István, Molnár Dávid, Pálmai Dóra, Polyák Petra, Szeberényi Gábor

LEKTOR:

Monok István

OLVASÓSZERKESZTŐ:

Gönczi Andrea, Szilágyi Mariann

TÖRDELŐSZERKESZTŐ:

Lovász Dávid

A SZERKESZTŐSÉG CÍME:

PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont – Történeti Gyűjtemények Osztálya

7621 Pécs, Szepesy Ignác utca 3.

+36-72/501-600/22651, 22675

adastra-szerkesztoseg@lib.pte.hu

<http://per-aspera.pte.hu>

A borítón dr. Strommer György ex librise látható.

ISSN 2064-6038

10.15170/PAAA.2018.05.01

Tartalom

TANULMÁNYOK

Verók Attila

*Betükbe kódolt könyvsorsok. Bepillantás az erdélyi szász polgárok
magánkönyvtáraiba (1550–1650).....* 9

Mizera Tamás

*A legszelídebb patak. A lutheránus németiség tanítókönyvtárai a kora újkori
Felvidéken* 36

Gordán Edina

Tofeus Mihály (1629–1684) könyvei a Dési Ferences Rendház könyvtárában .. 49

Erdős Zoltán – Mátyás-Rausch Petra

Egy oktatástörténeti kuriózum. Jenei G. István iskolai jegyzetei..... 60

Farmati Anna

Emlékezet-gesztusok a zilahi református kollégium könyvtára körül 76

MŰHELY

Monok István

*A Kárpát-medence magyar könyvtárainak régi könyvei és a Muzeális
Könyvtári Dokumentumok Nyilvántartása* 89

Ásványi Ilona

*Megmaradva-megújulva. Az egyházi-felekezeti könyvtárak helyzete,
feladatai a 21. század elején.....* 97

Domokos Gyöngyi

Régi magyar adatbázisok és online könyves táarak..... 109

Margócsy Dániel – Somos Márk – Joffe, Stephen N.

A pécsi Fabrica..... 124

VISSZAPILLANTÓ

<i>Tanársegédként egy szerveződő egyetemen. Dér Zoltán visszaemlékezése a Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetemen eltöltött időszakáról (Budapest–Pécs, 1922–1925) (Szerkesztette: Jakatics Árpád)</i>	<i>133</i>
<i>A mesélő nevek kutatója. Riport a 80 éves Pesti János nyelvészről (A riportot készítette: Schmelcz-Pohánka Éva)</i>	<i>151</i>

SZEMLE

Balázs-Hajdu Péter – Maczelka Csaba	
<i>A türelem próbája</i>	<i>164</i>
Hüber Gabriella Margit	
<i>Pedagógiai nézetek az értelmiség tollából</i>	<i>171</i>
Polyák Petra	
<i>Műltfeltárás és -feldolgozás az egykori keletnémet egyetemeken és főiskolákon 1990 után</i>	<i>174</i>

Content

STUDIES

Attila Verók

Book fates encoded in letters. A glance at the private libraries of Transylvanian Saxon citizens (1550–1650)..... 9

Tamás Mizera

The Meekest Stream. The Teachers' Libraries of Lutheran Germans in the Upper Hungary of the Early Modern Period..... 36

Edina Gordán

The books of Mihály Tofeüs (1629–1684) in the Franciscan Friary Library of Dés..... 49

Zoltán Erdős – Petra Mátyás-Rausch

A curiosity in the history of education. The lecture notes of Jenei G. István..... 60

Anna Farmati

Memory-gestures around the Library of the Reformed College of Zilah/Zaláu..... 76

COMMUNICATIONS

István Monok

The old books of the Hungarian libraries of the Carpathian Basin and the Register of Museum Library Documents..... 89

Ilona Ásványi

Maintan and renew: The status and tasks of ecclesiastical denominational libraries at the beginning of the 21st century..... 97

Gyöngyi Domokos

Old Hungarian book databases and online book repositories..... 109

Dániel Margócsy – Márk Somos – Stephen N. Joffe

Fabrica of Pécs..... 124

RETROSPECTIVE

Árpád Jakatics

As an instructor at a newly organised university. Memories of Zoltán Dér on his work at the Royal Elizabeth University (Budapest–Pécs, 1922–1925)..... 133

Éva Schmelczér-Pohánka

Researcher of storytelling names. Interview with the 80-year-old linguist, János Pesti 151

REVIEW

Péter Balázs-Hajdu – Csaba Maczelka

A trial of patience..... 164

Gabriella Margit Hüber

Pedagogical views from the intellectuals' point of view..... 171

Petra Polyák

Research and reappraisal of the past at the former East German universities and colleges after 1990..... 174

TANULMÁNYOK

Gordán Edina

Tofeus Mihály (1629–1684) könyvei a Dési Ferencs Rendház könyvtárában

Bevezetés¹

Tofeus Mihály erdélyi református püspök könyvtáráról jegyzék készült a halála után, a köteteket aukcióra is bocsáthatták. Könyveinek fennmaradt részét erdélyi és magyarországi könyvtárak őrzik. Jelen tanulmányban a Dési Ferencs Rendház gyűjteményében azonosított nyolc kötetet mutatjuk be. Arra keressük a választ, hogy Tofeus könyvei hogyan kerültek éppen egy katolikus gyűjteménybe, s használták-e még őket a 18. században.

Tofeus Mihály

Székelyhídi Tofeus Mihály² 1624. szeptember 29-én látta meg a napvilágot, és életének első éveit Székelyhídon töltötte. Itt kezdte meg elemi tanulmányait, amit Nagyváradon folytatott.³ Külföldi tanulmányútját a franekeri egyetemen kezdte meg 1646-ban,⁴ majd egy év múlva Utrechtben folytatta.⁵ Rövid harderwijki tartózkodása után Leidenbe ment, ahol teológiai doktori fokozatot szerzett 1649-ben.⁶ Egyik könyves bejegyzése szerint Leiden előtt Londonban is megfordult.⁷ Hazatérve először Nagyváradon vállalt tanári állást, majd a Sárospataki Református Kollégiumban tanított. 1653-tól a bodrogkeresztúri református gyülekezet lelkésze volt, majd Diószegen és Szatmáron folytatta lelkipásztori munkáját. 1665-ben elfogadta I. Apafi Mihály meghívását és a fejedelem udvari papja lett. 1679-ben megválasztották az Erdélyi Református Egyház püspökének. Gyulafehérváron hunyt el 1648. október 23-án.⁸

Halála után könyvtáráról jegyzék készült, amelyet Técsi János másolt le 1697-ben Utrechtben. Ez utóbbit másolta le Koncz József és jelent meg az *Adattár* 16/3. kötetében. Könyvjegyzékén 351 tétel szerepel, de valószínű, hogy ennél nagyobb könyvtárral rendelkezhetett.⁹ A korban az egyik legnagyobb lelkészi könyvtárnak számított. Végrendeletében meghagyta, hogy amennyiben könyveit együtt eladhatják, a befolyt összeget felesége és gyerekei kapják meg.¹⁰ Könyvei halála után szétszóródtak, így nagy valószínűséggel

¹ Külön köszönet Dr. Oláh Róbertnek, aki mindvégig segítségemre volt kutatásom során.

² Életéről, a 17. században betöltött szerepéről és irodalmi munkásságáról lásd bővebben: HEREPEI 1966. 75–82.; KONCZ 1893; KURTA 2011. 651–658.; ALBERT 2009. 15–23.; ALBERT 2007. 239–250.; KATHONA 1987. 401–425.; BOD 1766. 294.

³ KATHONA 1987. 401.

⁴ HELLEBRANT 1886. 607.

⁵ SEGESVÁRY 1935. 16.

⁶ ZOVÁNYI 1891. 433.; SZABÓ–TONK 1992. 1972.

⁷ GÖMÖRI 2005. 246.

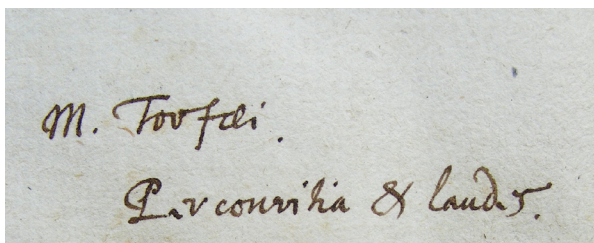
⁸ HEREPEI 1966. 80–82.

⁹ ADATTÁR 16/3. 89–97.

¹⁰ KONCZ 1893. 61.

értékesítették azt. Mivel könyvjegyzékét Utrechtben másolták le, így az a felvetés is napvilágot látott, hogy a család Németalföldön kívánta eladni a könyveket.¹¹ Könyvtárának autopszia alapján azonosított kötetei azonban ma is a Kárpát-medence különböző könyvtárait gyarapítják, túlnyomó részt az erdélyieket. Különböző gyűjteményekben ma 41 kötetet ismerünk Tofeus egykori könyvtárából. Könyvtárának szakszerű elemzését Oláh Róbert végezte el doktori értekezésében.¹²

Tofeus Mihály könyvei könyven azonosíthatóak. A címlapon neve mellett feljegyezte jelmondatát is: „*Per convitia et laudes*”. Magyar fordításban ez így hangzik: „*Dicsőségben és gyalázatban*” (2Kor 6,8). Ugyanezt a jelmondatot többen is használták. Johannes

1. kép - Tofeus Mihály possessorbejegyzése

Goethals rézmetszetes portróját a már említett felirat keretezi. Ifj. Pápai Páriz Ferenc emlékalbumába Kamarási Pál ugyanezt a jelmondatot jegyezte fel 1721-ben Londonban.¹³ Petrus Dominicus á Rosius peregrinációs albumába Johannes Maxai gyulafehérvári kántor írta be a Tofeus által is használt jelmondatot 1755-ben Gyulafehérváron.¹⁴

A Dési Ferences Rendház könyvtára

A dési ferences kolostort 1712-ben alapították.¹⁵ Ekkor vetették meg a folyamatosan gyarapodó könyvtár alapjait is. A könyvtár jelenlegi állománya 1300 nyomtatványt és 56 kéziratot tartalmaz az 1850 előtti időszakból. Hamarosan nyomtatásban is megjelenik a könyvtár katalógusa, amelynek készítése során bukkantak elő Tofeus Mihály könyvtárának darabjai. A dési könyvtárban túlnyomó részt katolikus rendszeres és gyakorlati teológiai munkák, bibliák, misekönyvek, katekizmusok, prédikációskötetek és bibliamagyarázatok találhatók. Kis számban ugyan, de más felekezethez tartozó teológusok munkái is jelen vannak. Ezen köteteket a ferences atyák a „*Liber haereticus prohibitus*” figyelmeztető megjegyzéssel látták el. A ferences rend szabályai szerint a számukra eretnek könyveket külön tárolták, és csak a tartományfőnök engedélyével olvashatták abban az esetben, ha megírták a mű feleletét. A dési ferences könyvtárban az eretnek jelzővel illetett könyvek még 1828-ban is csak a „megtűrt” kategóriába voltak sorolva a címlapon található bejegyzések szerint. A könyvtár állományának nagy részét 18. századi nyomtatványok alkotják, mintegy 230 kötetet pedig 1700 előtt nyomtattak.

A könyvtár, illetve a templom és a kolostor berendezésének leltárát 1728-tól kezdődően vezették. 1773-ban fr. Fazakas Fülöp könyvtáros megjegyzése szerint a könyvtár állománya egy kötettel gyarapodott az előző évi listához képest. Külön tételként azonban felsorolta, mely eretnek könyvek kerültek a könyvtárba Teleki Károly adománya révén.

¹¹ ADATTÁR 16/3. 97.

¹² OLÁH 2016a.

¹³ http://iaa.bibl.u-szeged.hu/index.php?page=browse&entry_id=3600 [2018.01.15.]

¹⁴ BERNHARD 2001. 117.

¹⁵ BOROS 1927. 104.

Teleki Károly 1731-ben született Teleki Miklós és Gerhardt Kata házasságából. 1759. október 2-án Désen feleségül vette Haller Júliát és áttért a katolikus hitre. 1777-ben tartományi kancellár, majd 1783-tól Erdély kincstárnoka és a Szent István rend középkeresztjének kitüntetettje.¹⁶ Désen hunyt el 1811. április 27-én, mint római katolikus kincstárnok.¹⁷ Teleki Károly összesen 32 könyvet adományozott a dési ferences kolostornak.¹⁸ Ezek közül négy kötet korábban Tofeus Mihály tulajdonában volt. Nagy valószínűséggel Cornelis van den Steen két bibliamagyarázata és a Schindler-féle ötnyelvű lexikon is Teleki Károly adománya révén került Désre, mivel azonban ezeket nem minősítették eretnek olvasmánynak, nem kerültek megemlítésre.

A Dési Ferences Rendház könyvtárában összesen 8 kötet található Tofeus egykori könyvtárából. Hét kötet ma is Désen található, egy kötetet azonban a leltárszámok tanúsága alapján 1965-ben a „Lucian Blaga” Központi Egyetemi Könyvtárba vittek. Kellő információ hiányában nehezebb megmondani, hogy majdnem száz év elteltével hogyan kerültek Teleki Károly birtokába a könyvek. Abból a feltevésből kell kiindulnunk, hogy Tofeus Mihály könyvtárát 1697-ben árverésre bocsátották Erdélyben. Teleki Sándor (1679–1754) is vásárolhatott Tofeus könyvei közül, vagy más úton, később kerülhettek birtokába a könyvek. Második házasságából származó fia, Teleki Sámuel (1739–1822) alapította a Teleki Tékát, ahol jelenleg is 18 kötetet őriznek Tofeus Mihály egykori könyvtárából. Teleki Károly pedig Teleki Sándor unokája volt. A Teleki családi könyvtárról (a Tékát alapító Teleki Sámuel kivételével) viszonylag kevés az információnk, a család könyvei generációról generációra öröklődtek, és egy részük szétszóródhatott a hozzátartozók között. További adatok hiányában ez tűnik a legvalószínűbb felvetésnek arra vonatkozóan, hogyan kerültek Teleki Károly birtokába Tofeus könyvei.

A Désen őrzött kötetek mindegyike teológiai munka. Ezek közül három bibliamagyarázat. A teljes könyvtárat vizsgálva azonban kevés kommentárt találunk. Az egyik kötet Lodewijk de Dieu Máté, Márk, Lukács és János evangéliumához írt magyarázatát tartalmazza. A németalföldi hebraista a négy evangélium héber, arab és szír variánsait, valamint a Vulgata, az Erasmus- és Béza-féle kiadásokat hasonlította össze. Szerkesztésében héber és perzsa nyelvtankönyvek is megjelentek. A reformáció térhódításával a keleti nyelvek előtérbe kerültek, a teológusok a Szentírás eredeti szövegét kívánták tanulmányozni, és ezáltal választ adni bizonyos teológiai kérdésekre. A héber tanulmányok a 17. század elejétől már itthon is fontos szerepet tölthettek be, míg a külföldi egyetemeken a teológiai stúdiumok elengedhetetlen részét képezték. A hebraisztika hasonlóan fontos szerepet játszott Tofeus külföldi tanulmányaiban és teológiai műveltségében is. Hazatérése után héber nyelvet tanított Nagyváradon. A Szentírás tanulmányozásához szintén elengedhetetlen volt Valentin Schindler wittenbergi hebraista ötnyelvű (héber, káld, szír, beszélt rabbinikus héber, arab) lexikona.¹⁹ A kötetben több bejegyzés is szerepel Tofeus kézírásával, ezek nagy része a lexikon tartalmára vonatkozik, illetve visszautalnak a kötet egyes oldalszámaira.

A másik két bibliamagyarázat Cornelius a Lapide jezsuita teológus munkája. A Szentírás összes fejezetéhez magyarázatot fűzött a *Zsoltárok* és *Jób könyvének* kivételével. Nép-

¹⁶ NAGY 1865. 91.

¹⁷ <http://digitalia.lib.pte.hu/books/teleki-szimposium-videokonyv-ddrkt-pecs-2012-10-30/htm/> [2018.01.15.]

¹⁸ ID.

¹⁹ Tofeus Mihály könyvtárának hebraista műveiről lásd bővebben: OLÁH 2016b.

szerű volt a katolikus és protestáns teológusok körében egyaránt. A dési ferences könyvtár leltárkönyve szerint 1772-ben Lapide teljes kommentársorozata megvolt a könyvtárban. Napjainkban csak a két, Tofeus kézjegyével ellátott kötet található meg Désen. A *Prédikátorok könyvéhez* írt magyarázatot Tofeus Mihály nagyon alaposan és mélyrehatóan tanulmányozta, a kötet tele van a lapszéli bejegyzéseivel. Ezek nagy része a tartalomra vonatkozik, illetve röviden összegzi azt. Latin és magyar nyelvű bejegyzést egyaránt találunk tőle. A margináliák egy része polemizáló. Kritizálja a katolikusok bálványimádását, és – korára jellemző módon – több helyen kicsúfolja a katolikus hittételeket. Leginkább a szentkultusszal nem ért egyet. A szerzőt több esetben hipokritának és farizeusnak nevezi, vagy amennyiben nem álszent, akkor kijelentései alapján nem katolikus. Gúnyosan megjegyzi például, hogy a jezsuitáknak nem volna szabad asszonyok mellett ülniük. Több esetben is szót emel Pázmány Péter ellen, személyes ellenszenvvel viszonyul felé. A Protestáns Teológiai Intézet Könyvtárában levő kolligátum-kötet lapszéli bejegyzéseiben is megemlíti Pázmányt.²⁰ A Máriával kapcsolatos részeket külön kiemelte, érdeklődést mutatott a téma iránt. A különböző tinta és a kétnyelvű bejegyzések alapján Tofeus kétszer is olvashatta a jezsuita páter munkáját. A ferencesek is olvasták a könyvet, a 69. oldalon kiemelték a Szent Ferencsel kapcsolatos részeket. Cornelius a Lapide *Bölcsességek könyvéhez* írt kommentárjában, a hátvédlapokon találkozunk Tofeus latin nyelvű bejegyzéseivel. Ezek azonban az előző könyv, a *Prédikátorok könyvéről* írt biblíamagyarázatnak az összegzését tartalmazzák. Tofeus Mihály *A Szent Soltárok resolútiója* című művében idéz Lapide *Prédikátorok könyvéhez* írott biblíamagyarázatából, így biztosan olvasta azt.²¹

Josua Stegmann pietizmusról szóló könyve nem szerepel sem a Tofeus halála után készült könyvjegyzéken, sem a dési kolostor leltárkönyvében. Így – eddigi ismereteink szerint – Tofeus Mihály könyvtárának mérete 351 kötetről 352-re emelkedett. Új információkkal szolgálnak a kolligátum-kötetek is, hisz Tofeus könyvjegyzékén csupán a kolligátum-kötet első részét említik meg, a többi mű itt nem került felsorolásra. Josua Stegmann kegyességről szóló könyvét Siderius István²² vásárolta meg öt forint tizennyolc dénárért. Később Tofeus Mihály tulajdonába került a kötet. A címlapon nem szerepel a püspök jelmondata, és más bejegyzést sem találunk az ő kézírásával. Az előzéklapon azonban egy ismeretlen 17. századi katolikus dühös bejegyzését olvashatjuk: „Az ordogeknek minde(n) kegyetlenseget a Poganyoknak minde(n) Istentelenseget megs haladja a Calvinista I(ste)nről való tudomány p. 746. Ez duhott Lebnel kicsoda gonoszabb.” A Teleki Tékában is őriznek egy kötetet,²³ amely egykoron Siderius István könyvtárát gyarapította, majd a püspök tulajdonába került. 1750-ben a Nagynyedi Református Kollégium könyvtáráé volt, majd a Marosvásárhelyi Református Kollégium gyűjteményének része lett. Utóbbi állományát ma a marosvásárhelyi Teleki-Bolyai Könyvtár őrzi. A kötet Joachim Mencilius tanatológiai kézikönyvét tartalmazza, amely elméleti és gyakorlati tudást kívánt biztosítani a halál és a haldoklás tudományában. Tofeus Mihály bejegyzései egyik könyvben sem szerepelnek, így valószínűleg nem olvasta azokat.

²⁰ KURTA 2011. 657.

²¹ TOFEUS 1683. 22.

²² SZABÓ 2017. 252.

²³ Joachim Mencilius: *Thanatologia sive Dei morte tractatus theoreticus et practicus*. Basilea, Johann Jacob Genath, 1632. Teleki Teka Bo-9219.

Tofeus könyvei között megtaláljuk az armniánus tanok terjesztőjeként ismert Daniel Tilenius sedani székfoglaló előadását is. A sedani Akadémiát hugenották alapították és több, mint száz éven keresztül fontos szerepet játszott a francia lelkészképzésben. Tofeus olvasta Tilenius munkáját, az előzéklapokon a könyv tartalmára vonatkozó bejegyzéseket olvashatunk az ő kézírásával. John Bale konvertita teológus *Acta romanorum pontificum* című művében a monasztikus rendszer ellen emelt szót. A lapszéli bejegyzések alapján többen is olvashatták a könyvet, Tofeus Mihály azonban nem tartozott közéjük. A kötetbe kötötték még Petrus Boquinus jezsuiták ellen írott vitairatát is.

A Németalföldre száműzött William Bradshaw angliai puritanizmusról írott könyvével zárjuk a sort.²⁴ A kolligátumban megtalálhatók még Adam Boreel²⁵ és John Norton²⁶ munkái is. Utóbbi címlapjára Tofeus Mihály feljegyezte, hogy a könyvet Angliában vásárolta a nyomdásztól, és magával vitte Belgiumba is. A kötet jelenleg a „Lucian Blaga” Központi Egyetemi Könyvtárban található és nem a Teleki Tékában, ahogy Gömöri György említi.²⁷ Mindhárom tétel az angliai reformációhoz és a polemikus irodalomhoz kapcsolódik. Tofeus könyvtárában jelentős számú hitvita irat kapott helyett.

A Tofeus könyvjegyzékéből megismerhető egykori könyvtárat egy új kötettel és három művel gyarapítottuk a dési kutatás eredményeképpen. A Désen található kötetek szerzői között van jezsuita, arminiánus, református teológus és hebraista filológus is. Kis számban nonkonformista művek is helyet kaptak bibliotékájában.²⁸ A kutatás tovább folytatható a margináliák vizsgálatával, melyek új információkkal szolgálhatnak Tofeus olvasmányműveltségéről, teológiai nézeteiről.

²⁴ HOTEÁ–KOVÁCS–SOPORÁN 2007. nr. 285.

²⁵ HOTEÁ–KOVÁCS–SOPORÁN 2007. nr. 343.

²⁶ HOTEÁ–KOVÁCS–SOPORÁN 2007. nr. 346.

²⁷ GÖMÖRI 2005. 246.

²⁸ OLÁH 2016c.

FÜGGELÉK

Tofeus Mihály könyvei Désen

Alább közöljük Tofeus Désen őrzött köteteinek bibliográfiai és példányleírását. A bibliográfiai leírást követi a kötetek mai raktári jelzete, majd a Tofeus könyvtáráról készült jegyzék (A) és a dési ferences kolostor leltárkönyvének (B) ide vonatkozó tételei.

DIEU, Lodewijk de: *Animadversiones sive commentarius in quatuor Evangelia, in quo collatis, Syri inprimis, Arabis, Evangelii Hebraei, Vulgati, Erasmi et Bezae versionibus, difficiliora quaeque loca illustrantur, et variae lectiones conferuntur. Accessit appendix in Matthaeum, in quo cum praetermissa quaedam, tum Aethiopicae versionis nonnulla adduntur et expenduntur. Lugduni Batavorum, ex officina Bonaventurae et Abrahamae Elzevir, 1631, in 8°.* – BVB BV001405421

Dés 1033

(A) 78. *L(ucovicus) de Dieu notae in Evangelium*

(B) *Commentariu(m) in (quarto) evangelia (quarto)*

Kötés: Négy pergamencsíkra fűzött, papírtáblás pergamenkötés. A könyvtest metszése kék festett.

Poss.: *Habitus Conventus Déés in Sua Bibliotheca 1828.* (címlap r.)

M(ichaelis) Tovfaei. Per convitia et laudes. (címlap r.)

Liber haereticus prohibitus. (címlap r.)

LAPIDE, Cornelius a (*Comment.*): *Ecclesiasticus Iesu filii Sirach, expositus accurato commentario ... Parisiis, sumptibus Petri Chaudiere, 1642, in 2°.* – BVB BV011050114

Dés 1208

(A) 113. *Ecclesiastica historica Convellii(!) a Lapide*

Kötés: Öt duplabordára fűzött, papírtáblás, vaknyomásos, pergamenkötés, két bőr zárószalaggal. A könyvtest metszése kék spriccelt.

Poss.: *Michaelis Tovfaei. Per convitia et laudes.* (címlap r.)

Megj.: Tofeus Mihály latin nyelvű lapszéli jegyzeteivel, szóaláhúzásával és bejegyzéseivel az előzéklapokon.

LAPIDE, Cornelius a (*Comment.*): *Commentaria in Salomonis proverbia ... Editio altera ab auctore aucta. Antverpiae, apud Joannem et Jacobum Meursio, 1645, in 2°.* – BVB BV011050114

Dés 1207

(A) 316. *Commentaria Correntii(!) a lapide*

Kötés: Öt duplabordára fűzött, papírtáblás, vaknyomásos, pergamenkötés, két bőr zárószalaggal. A könyvtest metszése kék spriccelt.

Poss.: *Mich(aelis) Tovfaei. Per co(n)vitia et laudes.* (címlap r.)

Megj.: A hátvédlapokon Tofeus Mihály latin nyelvű bejegyzésével.

SCHINDLER, Valentin: *Lexicon pentaglotton, Hebraicum, Chaldaicum, Syriacum, Talmudico-Rabbinicum, et Arabicum in quo omnes voces Hebraeae, Chaldaeae, Syrae, Rabbinicae et Arabicae, adiectis hincinde Persicis, Aethiopicis et Turcicis,*

ordine alphabetico, ... Variorum item interpretum difficiles, ac discrepantes sententiae conferuntur, et examinatur ... Opus novum, nunc post authoris obitum, ex ipso autographo fidelissime descriptum, et in locis dubiis cum Bibliis regiis collatum, communique Reipubl. Christianae bono in lucem editum. Francofurti ad Moenum, typis Joannis Jacobi Hennëi, 1612, in 2°. – VD17 1:051625M

Dés 1171

(A) 1. *Lexicon pentaglotton in Folio*

Kötés: Öt duplabordára fűzött, papírtáblás 17. századi pergamenkötés vaknyomásos kerettel. A könyvtest metszése kék spriccelt.

Poss.: *M. Tovfaei. Per convitia et laudes.* (címlap r.)

Megj.: Tofeus Mihály héber és latin nyelvű bejegyzéseivel.

STEGMANN, Josua: *Studii pietatis icon, sive christognosiae pars altera. Ad praecipuos Scripturae textus de officio Christi agentes accomodata. Proprietate exulante in hoc avum revocanda, ex Scripturae Sacrae et patrum illustriorum floribus decerpta: nec non variis allegoriis, tropologiis, et allusionibus anagogicis, notis hieroglyphicis, hierographis, et symbolicis, iconographicis et mythologicis ...* Marburg, typis et impensis Gasparis Chemlini, 1630, in 4°. – VD17 23:277209U

Dés 2

Kötés: Négy pergamenszalagra fűzött, papírtáblás pergamenkötés. A könyvtest metszése kék festett.

Poss.: *Michaelis Tovfaei* (címlap r.)

Ex libris Stephani Siderii Constat f(lore)nos 5 d(enarios) 18. (címlap r.)

Habitu Conv(entu) Déés in Sua Bibliotheca (címlap r.)

Liber haereticus prohibitus. (címlap r.)

TILENIUS, Daniel: *Syntagmatis tripartiti disputationum theologicarum in Academia Sedanensi habitarum. Pars prima ... Editio postrema, recognita; cui nunc primum tertia pars accessit: cum duplici indice.* Genevae, apud Petrum et Jacobum Chouët, 1622, in 8°. – SWB 064311260

Dés 188

(A) 79. *Danielis Tilleri Disputatio Theologicae(!)*

(B) *Syntagma tripartitum*

Kötés: Három pergamenszalagra fűzött, papírtáblás pergamenkötés. A könyvtest metszése kék festett. A könyvtestet kódexlap csíkokkal erősítették a kötéshez. Szúrágás nyomaival.

Poss.: *M(ichaelis) Tovfaei. Per Convitia et Laudes* (címlap r.)

Tollerat in sua Bibliotheca Conv(entu) Déés 1828. (címlap r.)

Liber haereticus. (címlap r.)

Megj.: Tofeus Mihály latin nyelvű margináliával és bejegyzéseivel az előzők- és hátvédlapokon.

BALE, John: *Acta romanorum pontificum, a dispersione discipulorum Christi, usq(ue); ad tempora Pauli quarti, qui nunc in Ecclesia tyrannizat: ... Nam tertia classis, de Papisvel Antichristis Romanis, in quinq(e); sectiones distribuitur: ut secundum diversas*

eorum operationes in ipso Papatu, apocalypticò Antichristo respondeat. [Francofurti ad Moenum, ex officina Petri Brubachij], (1567), in 8°. – VD16 B 230

Dés 292

(A) 247. *Acta Romana pontificum*

(B) *Acta romanoru(m) pontificu(m) post dispersionem discipuloru(m) (Chris)ti in (octa) vo*

Kötés: Három pergamenszalagra fűzött, papírtáblás fekete pergamenkötés, bőr zárószalagok nyomaival. A könyvtest metszése piros festett. Rongált, újrakötve.

Poss.: *M(ichaelis) Towfaei. Per convitia et laudes* (címlap r.)

Tollerat in sua Bibliotheca Conv(entus) Déés 1828. (címlap r.)

Haereticus prohibitus. (aláhúзва, címlap r.)

Megj.: Az előzéklapokon és a lapszéleken latin nyelvű bejegyzések olvashatóak több kéz írásával. Tofeüs Mihály bejegyzése nem található a kötetben. A címlap alja hiányos.

(Coll. 1.) **BOQUINUS**, Petrus: *Assertio veteris ac veri Christianismi, adversus novum et fictum Iesuitismum seu Societatem Iesu.* Lugdunensem [Heidelberg], apud Joannem Mareschallum, 1576. – VD16 ZV 26434

BRADSHAW, William: *Puritanismus anglicanus, sive praecipua dogmata eorum, qui inter vulgo dictos puritanos in Anglia, rigidiores habentur.* Francofurti, prostat in Bibliopolio Aubriano, 1610. – VD17 12:111497A

KEK Rare 454

(A) 107. *Puritanismus Anglicanus*

(B) *Puritanismus Anglicanus*

Kötés. Bőrkötés.

Poss.: *Est [...]* (áthúзва, címlap r.)

Mich. Towfaei Per convitia et laudes. (címlap r.)

Tollerat Conv. Déés in sua Bibliotheca 1828. (címlap r.)

Liber haereticus prohibitus (címlap v.)

(Coll. 1.) **BOREEL**, Adam: *Ad legem, et ad testimonium sive erotematica proposito et deductio quorundam conscientiae casuum : praecipue de publico Novi Testamenti cultu, aliisque, Christianismo vel necessariis, vel utilibus exhibita Christianorum Ecclesiis et coetibus illis, qui solam Veteris et Novi Testamenti scripturam pro unico fidei et morum Canone profitentur.* [s. l.], [s. n.], 1645. – VD17 3:605392G

(Coll. 2.) **NORTON**, John: *Responsio ad totam quaestionum syllogem a clarissimo viro domino Guilielmo Apolonnio, ecclesiae Middleburgensis pastore, propositam. Ad componendas controversias quasdam circa politiam ecclesiasticam in Anglia nunc temporis agitatae spectantem.* Londini, typis R. B. Impensis Andreae Crook, 1648. – BVB BV010576814

Megj.: *Ezt a könyvet maga(m) vette(m) Angliába(n), ugyan a Typographustul es leg elsobe én hozzám Belgiumbannis.* (címlap r.)

FORRÁSOK

- ID Inventarium Deesiensis. Kézirat, Dési Ferences Rendház Könyvtára, MS 18.

IRODALOM

- ADATTÁR 16/3 *Erdélyi könyvesházak III. 1563–1757.* Sajtó alá rend. MONOK István – NÉMET Noémi – VARGA András. Szeged, 1994. (Adattár a XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 16/3.)
- ALBERT 2007 ALBERT András: Tofeus Mihály (1624–1684) református püspök szerepe a XVII. századi erdélyi protestantizmusban. In: *Népi vallásosság a Kárpát-medencében 7. Konferencia Sepsiszentgyörgyön 2005. Szeptember.* I. Szerk. S. LACKOVITS Emőke – SZŐCSNÉ GAZDA Enikő. Sepsiszentgyörgy–Veszprém, 2007. 239–250.
- ALBERT 2009 ALBERT András: Tofeus Mihály (1624–1684) református püspök szerepe a 17. századi erdélyi protestantizmusban. In: ALBERT András: *Az erdélyi református egyház a 17–18. században.* Budapest, 2009. 15–23.
- BERNHARD 2001 BERNHARD, Jan Andrea: Petrus Dominicus Rosius a Porta peregrinációs albuma. Kolozsvár, 2001.
- BOD 1766 BOD Péter: *Magyar Athenas.* Nagyszeben, 1766.
- BOROS 1927 BOROS Fortunát: *Az erdélyi ferencrendiek,* Cluj-Kolozsvár, 1927.
- GÖMÖRI 2005 GÖMÖRI György: *Magyarországi diákok angol és skót egyetemeken 1526–1789 = Hungarian Students in England and Scotland 1526–1789.* Budapest, 2005. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 14.)
- HELLEBRANT 1886 HELLEBRANT Árpád: A franekeri egyetemen tanult magyarok. *Történelmi Tár,* 1886. 599–608.
- HEREPEI 1966 HEREPEI János: Tofeus Mihály (1650–51). In: *Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. II. Apáczai és kortársai. Herepei János cikkei,* Budapest–Szeged, 1966.
- HOTEA–KOVÁCS–
SOPORAN 2007 HOTEA, Meda-Diana – KOVÁCS Mária – SOPORAN, Emilia-Mariana: *Catalogul cărții rare din colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga” (sec. XVI–XVIII).* Cluj-Napoca, 2007.
- KATHONA 1987 KATHONA Géza: Tofeus Mihály kora szellemi áramlataiban (A zoltárrezolúciók elemzése). In: *Irodalom és ideológia a 16.–17. században.* Szerk. VARJAS Béla. Budapest, 1987. 401–425.

- KONCZ 1893 KONCZ József: *Tofeus Mihály erdélyi ev. ref. püspök élete*. Kolozsvár, 1893. (Különlenyomat a Protestáns Közlönyből)
- KURTA 2002 KURTA József: *A kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet könyvtárának néhány könyvéről. Tofeus Mihály kolligátuma. Református Szemle*, 95. (2002):3. 444–447.
- KURTA 2011 KURTA József: Tofeus Mihály (1624–1684). *Református Szemle*, 104. (2011):6. 651–658.
- NAGY 1865 NAGY Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*. Tizenegyedik kötet. Pest, 1865.
- OLÁH 2016a OLÁH Róbert: *Miskolci Csulyak István és Tofeus Mihály református lelkészek könyves műveltsége*. Doktori (PhD) dolgozat. Debreceni Egyetem, BTK Irodalomtudományok Doktori Iskola, 2016.
- OLÁH 2016b OLÁH Róbert: A héber nyelv szerepe Tofeus Mihály műveltségében. *Studia. Debreceni Teológiai Tanulmányok*, 9. (2016): 1. 51–62.
- OLÁH 2016c OLÁH Róbert: Ortodoxia és okkultizmus? Nonkonformista művek Miskolci Csulyak István és Tofeus Mihály könyvtárában. *Magyar Könyvszemle*, 132. (2016): 1. 31–46.
- SEGESVÁRY 1935 SEGESVÁRY Lajos: *Magyar református ifjak az utrechti egyetemen 1636–1836*. Debrecen, 1935.
- SZABÓ 2017 SZABÓ András: *Coetus Ungaricus. A wittenbergi magyar diáktársaság 1555–1613*. Budapest, 2017.
- TOFEUS 1683 TOFEUS Mihály: *A szent íoltárok resolútiója*. Kolozsvár, 1683.
- SZABÓ–TONK 1992 SZABÓ Miklós – TONK Sándor: *Erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban 1521–1700*. Szeged, 1992.
- ZOVÁNYI 1891 ZOVÁNYI Jenő: A harderwijki egyetem magyarországi hallgatói. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1. (1891):4. 433–436.

**The books of Mihály Tofeus (1629–1684) in
the Franciscan Friary Library of Dés**

by Edina Gordán

(Summary)

Mihály Tofeus Transylvanian Reformed Bishop's Library was inventoried after his death and his volumes could also be auctioned. The remaining books are kept in libraries from Transylvania and Hungary. In this paper we present the eight volumes identified in the Franciscan Friary collection from Dej. We are trying to find out how Tofeus's books came to a Catholic collection and whether they used them in the 18th century. The former library known from Tofeus's list has been enriched with a new volume and three works as a result of the research. The authors of the volumes from Dej include Jesuit, Arminian theologian and Hebrew philologist. A small number of non-conformist works were also once in his library. The research can be continued by examining the marginalia, which may provide new information about Tofeus's reading literacy, theological views.